

Lunds Universitet
Sociologiska institutionen

Pierre Bourdieu och den manliga dominansen – om symboliskt våld och reflexiv sociologi

Författare: Miia Torikka
Uppsats: Soc 344, 41-60p
Handledare: Sara Goodman
Sociologiska institutionen, vårterminen 2002

Författare: Miia Torikka

Pierre Bourdieu och den manliga dominansen – om symboliskt våld och reflexiv sociologi

Uppsats: Soc 344, 41-60p

Handledare: Sara Goodman

Sociologiska institutionen, vårterminen 2002

Abstract:

Uppsatsen handlar om Pierre Bourdieus tillämpning av sin generella sociologiska teori på den manliga dominansen. Jag tar särskilt upp begreppen symboliskt våld och könshabitus för att förklara den manliga dominansens reproduktion. Vidare diskuterar jag forskarens positionering och kroppens betydelse i kunskapsproduktionen utifrån Bourdieus teorier. Stor vikt läggs vid hans argumentering för reflexiv sociologi eftersom forskaren är en del av samhället och underkastad det symboliska våldet.

Uppsatsen avslutas med en reflektion kring feministisk kritik av Bourdieu och Bourdieus kritik av feministisk teori.

Jag har kommit fram till att Bourdieus teorier kan vara användbara i feministisk forskning.

Nyckelord:

Pierre Bourdieu - symboliskt våld - reflexiv sociologi - habitus - manlig dominans - feminism - kroppen - epistemocentrism - androcentrism

Innehållsförteckning

1. Inledning	s. 4
2. Syfte / frågeställning	s. 4
3. Disposition av uppsatsen	s. 4
4. Metod / avgränsningar / material	s. 5
5. Bakgrund och introduktion till <i>Den manliga dominansen</i>	s. 6
6. Symboliskt våld och den manliga dominansen	s. 9
6.1 Könshabitus och neutralisering av manlig dominans	s. 10
6.2 Den symboliska reproduktionen	s. 12
6.3 Staten och den androcentriska kosmologin	s. 13
6.4 Att återhistorisera symboliskt våld	s. 14
6.5 Det symboliska våldet och kroppen	s. 15
6.6 Amor fati – vårt könsliga öde	s. 17
6.7 Symboliskt våld, falskt medvetande och hegemoni	s. 18
6.8 Slutord	s. 20
7. Bourdieus reflexiva sociologi: en epistemologisk nödvändighet	s. 21
7.1 Reflexiv sociologi som radikal självkritik	s. 22
7.2 Kritik av dikotomier och objektivitetstanken	s. 24
7.3 Kroppen och universalism	s. 25
8. Kritik och reflektioner kring Bourdieu	s. 27
8.1 Feministisk kritik av Bourdieu	s. 27
8.2 Bourdieus kritik av feminismen	s. 29
8.3 Min kritik av Bourdieu	s. 31
8.4 Vad tillför Bourdieu feministisk teori?	s. 32
9. Avslutning	s. 33
Referenser	s. 34

1. Inledning

När jag läste Pierre Bourdieus bok *Den manliga dominansen* slogs jag av hans radikala analys av kvinnors underordning. Hans grundläggande fråga är hur den manliga dominansen kan reproduceras genom historien i alla samhällen. Mitt eget intresse för sociologi kan vara präglad av min klassposition som kvinnlig klassresenär med invandrarbakgrund. När Bourdieu beskriver sig själv som en ”outsider” i den akademiska kontexten – känner delvis jag igen mig men inte helt. Ändå har jag velat föra samman mitt intresse för feminism och feministisk sociologi med hans analys av den manliga dominansen. I läsningen av Bourdieu har jag försökt att förstå texten som han menar (en sympatisk läsning) men samtidigt konfrontera den med kritik.

2. Syfte/frågeställning

Mitt syfte är att redogöra för centrala element i Bourdieus analys av den manliga dominansen. Jag kommer särskilt att inrikta mig på den roll hans begrepp symboliskt våld spelar i hans beskrivning av dominansstrukturer i allmänhet och androcentriska i synnerhet. Jag kommer också att redogöra för vilka konsekvenser begreppet symboliskt våld får för hans uppfattning om forskarrollen. Jag kommer även att diskutera en del av den kritik som har riktats mot Bourdieu från feministiskt håll, liksom Bourdieus kritik mot feministiska teorier om den manliga dominansen.

3. Disposition av uppsatsen

Efter en diskussion om metod och avgränsning av material, och en kort bakgrund till Bourdieu och hans verk, kommer uppsatsens två huvudavsnitt: om begreppet symboliskt våld och Bourdieus reflexiva sociologi.

Det första stora avsnittet (dvs kapitel 6) behandlar symboliskt våld och den manliga dominansen. Här diskuterar jag betydelsen av symboliskt våld och könshabitus. Senare i avsnittet behandlas hur naturaliseringen av den manliga dominansen bidragit till att osynliggöra kvinnors förtryck. Bourdieus förklaring av det symboliska våldets reproduktion analyseras och avsnittet avslutas med hans appell för en återhistorisering av det symboliska våldet och den manliga dominansen.

I det andra stora avsnittet (dvs kapitel 7) redogör jag för Bourdieus reflexiva sociologi och hans plädering för dess användande i forskningen för att undvika epistemologisk och metodologisk snedvridenhet och partiskhet. I detta ingår kritik mot vetenskapens epistemologiska blindhet och kroppens uteblivna positionering i vetenskapsproduktionen. Här vill jag visa hur Bourdieus diskussion av manlig dominans bygger på hans reflexiva sociologi. För att klargöra hur feministisk sociologi kan ha användning av Bourdieus reflexiva sociologi har jag en längre diskussion om reflexiv sociologi som radikal självkritik samt Bourdieus utveckling av epistemocentrismen.

Jag ska även diskutera den kritik som riktats mot Bourdieu från feministiskt håll, liksom Bourdieus kritik mot feministiska teorier om den manliga dominansen.

4. Metod / avgränsningar / material

Detta är en teoretisk uppsats och jag har försökt att så långt som möjligt begränsa antalet texter av Bourdieu. Bourdieu har en central roll i den moderna sociologin och jag har valt honom för att han har försökt göra en betydande insats i förklaringen av den manliga dominansen. Jag har också valt att begränsa mig till två av Bourdieus viktigaste begrepp ur hans omfattande apparat: symboliskt våld och habitus. Detta har jag gjort för att jag betraktar dem som centrala i hans förklaring av den manliga dominansens reproduktion.

I det första avsnittet om symboliskt våld har jag främst utgått från *Den manliga dominansen* och *Praktiskt förnuft*. *Den manliga dominansen* är inte Bourdieus första bidrag till genusfrågan. I ett av sina mest kända verk, *Le Sens Pratique* (1980), skriver han om den androcentriska kosmologin i Kabylien och i *Distinction* (1984) skriver han om genus och

klass. *Den manliga dominansen* är emellertid det enda verk som kan betraktas som renodlat feministiskt. I avsnittet om symboliskt våld har jag främst utgått ifrån *Den manliga dominansen* och *Praktiskt förnuft*.

Det andra avsnittet, som handlar om Bourdieus reflexiva sociologi och om epistemologi, har jag koncentrerat mig på *Pascalian Meditations* (2000) och *An Invitation to Reflexive Sociology*, Bourdieu & Wacquant (1992). Båda verken kompletterar varandra: i *Pascalian Meditations* utvecklar Bourdieu allmänt sin epistemologi i vilken han tar upp forskarens roll, kunskapsproduktion och den betydande roll kroppen har i den verksamheten. Boken är kanske Bourdieus mest filosofiskt präglade verk. *An Invitation to Reflexive Sociology* består av en dialog mellan Pierre Bourdieu och Loïcs D. Wacquant där de diskuterar sociologi som metod och teori. I avsnittet om Bourdieus reflexiva sociologi har jag koncentrerat mig på själva begreppets innebörd samt *epistemocentrismen* och kroppen i kunskapsakten.

5. Bakgrund och introduktion till *Den manliga dominansen*

Pierre Bourdieu (1930-2002) har de sista åren alltmer framstått som Frankrikes dominerande intellektuelle som alla måste förhålla sig till. Hans position har jämförts med den som Sartre hade på 1950- och 60-talen. Detta väckte förundran eftersom han under den tiden hade varit känd för att hålla sig borta från de dagsaktuella politiska händelserna för att istället ägna sig åt hårt vetenskapligt arbete. Hans tal till stöd för de strejkande 1995 brukar nu framhållas som hans inträde på den politiska arenan. Därefter fortsatte han att skriva både artiklar och böcker som mer är politiska pamfletter än vetenskapliga verk.¹ Ideologiskt eller teoretiskt utgör de dock ingen vändpunkt. De ger intryck av ganska hastigt nedskrivna tillämpningar av de teorier som han har utvecklat under hela sin akademiska karriär.

Bourdieu's strategi genom åren har varit att gå omvägen över det kabylliska samhället i Algeriet, där han utförde sina antropologiska studier under 60-talet och varifrån han alltsedan dess har hämtat empiriskt material och att jämföra det med franska förhållanden. Genom att

¹ *Om televisionen* (1998) och *Moteld – Texter mot nyliberalismens utbredning* (1999) är två böcker som gav Bourdieu utrymme på de svenska kultursidorna.

använda det kabylliska materialet som verktyg för en socioanalys av det *androcentriska* omedvetna, hoppas han kunna urskilja de kategorier som bygger upp detta.

Ett traditionellt bondesamhälle är synnerligen väl lämpat för ”ultramaskulina värderingar”, skriver Bourdieu, och de materiella förändringar som har följt i industrialiseringens spår har förändrat kvinnors villkor. Tekniska innovationer under 1900-talet som elektriska hushållsprodukter har effektiviserat hushållsarbetet och gett kvinnor möjlighet att ge sig ut på arbetsmarknaden. Medicinska landvinningar som preventivmedel har gjort det möjligt att planera sin framtid. Viktigast av allt, och en följd av ovanstående faktorer, är tillträde till utbildning. Men Bourdieu hävdar att trots kvinnors villkor har förändrats, är deras relativa positioner i förhållande till männen permanenta. I arbetslivet får kvinnor samma ansvar som i familjen, nämligen för omvandlingen av ekonomiskt kapital till symboliskt kapital. Inom familjen är det kvinnans uppgift att hålla kontakt med släkten, bestämma middagar, hålla reda på födelsedagar etc.

Med boken *Den manliga dominansen (La domination masculine)*, som kom ut 1999 i Sverige, gav han sig in i den feministiska debatten. Boken är till största delen en utvidgning och omarbetning av en artikel från 1990, som han publicerade i den sociologiska tidskriften *Actes de recherche en sciences sociales* som han själv grundat.

Bourdieu ställer här frågan: hur kan man förklara att de patriarkaliska strukturerna återfinns i olika tider och i olika miljöer utan att samtidigt bekräfta dem som av naturen givna. Och hur ska man lyckas analysera den manliga dominansen när de kategorier genom vilka vi tänker, själva vårt sätt att tänka, är en produkt av just denna manliga dominans. Det som gör dominansstrukturerna svåra att upptäcka är deras självklarhet, både för de dominerade och dominerande. Vi uppfattar världen genom skillnader och definierar oss själva genom det som skiljer oss från andra. Den grundläggande skillnaden är den mellan man och kvinna. Detta seende av världen genom skillnader verkar vara allmänmänskligt och ligger kanske i människans ”natur”, men Bourdieu betonar samtidigt dessa skillnaders godtycklighet. Det finns naturligtvis reella biologiska skillnader mellan könen, men hur dessa uppfattas och tolkas är godtyckligt och inte naturgivet. De olika skillnaderna sätts in i hela tanke-system av homologa och sammanbundna motsatsrelationer som aktivt - passivt, högt – lågt, torrt – fuktigt etc. där det första ledet i varje motsatspar förknippas med det manliga och det andra med det kvinnliga. De synliga skillnaderna mellan den manliga och kvinnliga kroppen uppfattas och konstrueras genom den androcentriska världsåskådningens glasögon och dessa

biologiska skillnader blir därför den främsta garanten för dess värderingar och tolkningars fortbestånd.

Könsstrukturerna verkar alltså vara i hög grad självständiga gentemot de ekonomiska strukturerna, eftersom de i så hög grad bevaras även efter övergången från ett bondesamhälle till ett kapitalistiskt. Hur ska denna historiska oföränderlighet hos könsstrukturerna förklaras utan att de bekräftas som naturliga? Bourdieu förklarar deras evighet med ett vad han kallar ett historiskt förevigningsarbete. Ett viktigt instrument för detta är familjen, som står för den tidiga socialiseringen. Men i polemik mot de flesta feministiska teoretikerna betonar Bourdieu de stora institutionernas betydelse, framförallt kyrkan, staten och skolan. Dessa institutioner spelar samma roll i moderna samhällen som olika invigningsriter i traditionella: att göra pojkar till män och flickor till kvinnor.

6. Symboliskt våld och den manliga dominansen

*/.../ the sexual division of labour, is the basis of the di- vision of the world/.../*²

Inledningsvis i *Den manliga dominansen* skriver Bourdieu att han förmodligen inte hade skrivit om dominansförhållandet mellan könen om inte hans egen forskning hade lett honom till det. Han förundras över hur den orättvisa ordningen upprätthålls följsamt genom historien och hur de ojämlika existensvilkorens anses vara naturliga.³

Men hur kommer det sig att denna snedfördelning av makt i det sociala universum fortsätter att reproduceras? Hur etableras en kontinuerlig förtryckarordning där könstillhörigheten är den avgörande variabeln för *det sociala ödet*? Varför är den manliga dominansen den mest varaktiga, uthålliga och orubbliga dominansformen? Bourdieu förklarar det med ett av sitt grundläggande teoretiska begrepp, *symboliskt våld*. Han har använt begreppet i sina tidigare verk.⁴ I *Den manliga dominansen* applicerar han det på genusstrukturer. Han definierar begreppet symboliskt våld som:

*/.../ ett milt, omärkligt våld som offren inte ser och som huvudsakligen utövas på rent symbolisk väg, via kommunikation och kunskap, eller, närmare bestämt, via misskännande, erkännande och i extremfallet känslor.*⁵

Den manliga dominansens styrka kommer sig inte av att den utövas genom fysiskt våld – vilket den också gör – utan genom det som Bourdieu kallar det *symboliska våldet*. Det symboliska våldet är ett mjukt våld som varken känns eller syns av dess offer. Det innebär att de dominerade i ett samhälle för att överhuvudtaget tänka en tanke är hänvisade till de dominerande gruppernas tankestrukturer, själva deras sätt att tänka. Andra sätt att tänka är otänkbara. Därför framträder den androcentriska åskådningen som neutral och den manliga ordningen behöver inte legitimeras. Bourdieu liknar den sociala ordningen vid en enorm symbolisk

² Bourdieu 1990, 146

³ Bourdieu 1999a, 11

⁴ se *Distinction* (1984)

maskin som bekräftar den manliga dominans som har skapat den. De dominerade är därför hänvisade till de tanke kategorier som är konstruerade ur de dominerandes perspektiv på dominansrelationen.⁶

Det symboliska våldet har en djupt strukturerande effekt i samhället för den sänder ut koder som är igenkännbara för båda könen och som fungerar som integrerande kognitiva instrument för dominansutövning. De gemensamma kognitiva instrumenten skapar ett betvingande genom samtycke som genererar inkorporering av dikotomier som blir resultatet av det sociala varandet⁷. Symbolisk makt är en makt som konstruerar verkligheten genom symboler för att främja social integration. Detta är det främsta instrumentet för att skapa konsensus om den sociala världens innebörd.

6.1 Könshabitus och neutralisering av manlig dominans

Det biologiska skenet, och de högst verkliga följer ett kollektivt arbete med att socialisera det biologiska och biologisera det sociala har fått i våra kroppar och hjärnor, gör tillsammans att förhållandet mellan orsak och verkan kastas om och får en naturaliserad social konstruktion ("genus" som bekönade habitus) att framstå som den naturliga grunden för den godtyckliga uppdelning som ligger bakom både verkligheten och föreställningarna om verkligheten, en godtycklig uppdelning som ibland gör sig gällande även i forskningen. dekonstruera eller avslöja de processer som förvandlar historien till natur, det kulturella och godtyckliga till det naturliga ... vår egen bild av världen ... dess socio-logiska nödvändighet.⁸

Här visar Bourdieu hur införlivat den godtyckliga könsdikotomin är i vår syn på hur världen är beskaffad. I den akademiska kontexten kan mäns motstånd mot feministisk forskning bero på att de inte har någonting att sätta emot när kvinnor talar om kvinnors erfarenhet och kräver att dessa erfarenheter ska få auktoritet i den vetenskapliga kontexten.

Den misstänksamhet med vilken mäns skrifter om könsskillnader bemöts är inte helt ogrundad menar Bourdieu. De manliga forskarna måste vara uppmärksamma på varifrån deras intellektualism härstammar och att deras tankeredskap har formats i en institution som i tusentals år har tänkt i dikotomin manligt och kvinnligt.⁹

⁵ Bourdieu 1999a, 11

⁶ Bourdieu 1999a, 47

⁷ Bourdieu 2000, 170

⁸ Bourdieu 1999a, 12

⁹ Bourdieu 1999a, 131

Det blir här nödvändigt att presentera ännu ett av Bourdieus begrepp: *habitus*. Han definierar en individs *habitus* som det system av dispositioner som tillåter henne att handla, tänka och orientera sig i den sociala världen. Dessa system av dispositioner är resultat av erfarenheter, kollektiva minnen, sätt att röra sig och tänka som ristas in i människors kroppar och sinnen.¹⁰ Skapandet av *könshabitus* kräver en detaljerad genomförd social uppfostrings- och utbildningsprocess av ”manligt” och ”kvinnligt”. I grunden kulturella motsättningar som *naturaliseras* så att de blir *universellt* applicerbara. Det uppstår ett monopol på normen för vad som är mänskligt och *könshabitus* är viktiga vägvisare i vårt informella och formella sociala universum.¹¹ Det effektivaste naturaliseringsinstrumentet är biologiska förklaringar av skillnader mellan män och kvinnor.

*Den manliga ordningens styrka märks på att den inte behöver rättfärdigas: det androcentriska synsättet etableras som neutralt och behöver inte utsägas i legitimerande diskurser.*¹²

Dominansförhållandet mellan kvinnor och män är således ett förkroppsligande av den androcentriska världsbilden – mannen som norm - enligt dualismprincipen kvinnligt och i manligt som *relationella genus*¹³.

Neutraliseringseffekten av den manliga dominansen är alltså djupt förankrad i de sociala och kognitiva strukturerna och är därmed nästan omöjligt att ifrågasättas.

För att de två godtyckliga *könshabitus* ska uppfattas som att de följer en naturlag måste det ske genom en: ”*somatisering av de sociala dominansförhållandena*”, ett förkroppsligande av de relationer som präglas av en hierarkisk uppdelning. Denna identitetsuppdelning följer bestämda lagar som konstituerar den sociala ordningen - den sociala kroppens lag har förvandlats till den biologiska kroppens lag.¹⁴

Förverkligandet av det symboliska våldet sker genom *en praktisk kunskapsakt* i viljans och medvetandets plan.¹⁵

Den manliga kontrollen är så djupt förankrad att den inte behöver försvaras, den är universell och självklar. Det leder till att de dominerande - männens - och de dominerades - kvinnornas - ojämna sociala och kulturella positioner anses som

¹⁰ Bourdieu 1990, 54

¹¹ Bourdieu 1999a, 19

¹² *ibid.* 21

¹³ Bourdieu 1999a, 35

¹⁴ *ibid.* 36

¹⁵ *ibid.* 56

naturliga. Symboliskt våld utmärks av att det sker en förnekelse av våld. Det symboliska våldet kräver en bekräftelse från offrets sida och är därför en *våldsförhandling*. Bourdieu jämför det med ”civiliserat” polisvåld. I båda fallen innebär att det är möjligt att glömma att det är en fråga om makt bakom och därmed transformerad till legitimerat våld det vill säga till symboliskt våld.¹⁶

6.2 Den symboliska reproduktionen

En central fråga för Bourdieu är hur det symboliska våldet reproduceras. Han betonar den roll som spelas av institutioner: familj, stat, och skola. Enligt Bourdieu påbörjas könssocialiseringen i ett väldigt tidigt skede. Till och med innan födseln grundläggs människans sociala beteende och dennes sociala relationer i ett fält. Inom familjen sker en komplicerad socialisering av det sexuella och en sexualisering av det sociala. Bourdieu går tillbaka till Freuds teori om libidon (begäret) från barnets narcissism till att hon riktar sin uppmärksamhet mot andra personer - och de objektiva relationerna frågar sig hur denna transformationsprocess tar sig uttryck. Det handlar om människans sökande efter erkännande och detta innebär att människan är dömd till varseblivning av sig själv genom andras perspektiv. Barnet inkorporerar det sociala och den pedagogiska handling som sker i familjekontexten utvecklar ett särskilt *symboliskt kapital* vars ursprung finns i ett symboliskt beroende. Uppmuntran till ära och beundran etableras i barndomen och logiken i familjeordningen är en moralisk ordning som även är en dramatisk ordning på grund av de känslor det innefattar som skuld, fobier eller passioner.

Familjefatum – familjeödet – medför en arbetsdelning mellan könen. Pojkar tränas till att behärska det *offentliga rummet* -maktens fält – och ta kontroll över produktionen medan flickor lär sig att ta ansvar för reproduktionen inom hushållet det vill säga i det *privata rummet*.

Symboliska priser såsom ära, heder och berömmelse tilldelas fortfarande pojkar som får fördelar i den pedagogiska uppfostran vars mål är att skärpa känsligheten inför dessa priser. De får en speciell uppmuntran till att uppnå de dispositioner för att få inträde till de sociala spel som är reserverade för dem och där priserna innebär en eller flera former av dominans.¹⁷

¹⁶ Bourdieu 2000, 182

¹⁷ Bourdieu 2000, 167

Bourdieu förutspår den traditionella familjens upplösning.¹⁸ Han menar emellertid att feminismen överbetonar familjens betydelse och det är inte familjen som är den primära institutionen som står för upprätthållandet av könsdualismen. I stället lyfter han fram den konserverande roll de olika institutionerna har som vi passerar genom livet. Dessa passageinstitutioner stat, skola och kyrka befrämjar det symboliska våldet och makten genom symbolisk produktion och reproduktion och alstrar en dyster syn på kvinnor.¹⁹

6.3 Staten och den androcentriska kosmologin

Bourdieu förnekar inte att familjen är en av de viktigaste komponenterna i den manliga dominansen reproduktion, men han vill koppla samman det privata patriarkatet med det offentliga patriarkatet: *staten*. Bourdieus inställning till statsapparaten kan beskrivas som misstänksam; ”Man kan inte tvivla för mycket när det gäller staten” skriver Bourdieu i *Praktiskt förnuft*²⁰ När man tänker på staten finns det en risk för att man använder sig av samma tankegångar som staten och därför inte kan upptäcka sanningen om den. Staten, med skolan som redskap, skapar de tanke kategorier som vi använder och med vilka uppfattar omvärlden.²¹ Ur ett genusperspektiv är det av högsta prioritet att granska statens utövning av symboliskt våld. Som tidigare nämnts är symboliskt våld en förkroppsligad form av makt. Staten är således dubbelt inkorporerad dels *objektivt* i strukturer och mekanismer, dels subjektivt i mentala strukturer som våra tankar och perceptioner. Detta medför, som med androcentrism och epistemocentrism, att staten tycks var *naturlig* för att den existerar både i de sociala strukturerna och i de mentala strukturerna. Bourdieu liknar statens makt vid en gudomlig makt som klassificerar en viss kategori t.ex. homosexuella eller kvinnor.²² Staten är det offentliga patriarkat som förstärker det privata patriarkatets regler och principer vilka också är institutionaliserade för att kontrollera familjeföreningens vardagsliv. Den androcentriska kosmologin är inte lika övertydlig i industriländerna som i Kabylien. Den finns emellertid i de moderna staterna i form av familjens grundläggande rättigheter och civilståndets utformning.²³ De präglas av en legitimering av heterosexualiteten som det normala för att garantera reproduktionen. Bourdieu hävdar alltså att heterosexualitet är både

¹⁸ Bourdieu 1999b, 31

¹⁹ Bourdieu 1999a, 101

²⁰ Bourdieu 1999 b, 84

²¹ ibid. 83

²² ibid. 104

²³ Bourdieu 1999 a, 103

socialt konstruerad och konstituerad.²⁴ Familjen är inte naturlig utan är en social artefakt, en illusion. Det är staten som försäkrar dess produktion och reproduktion och genom att främja den ”normala” familjen och de könshabitus som tillhör den.²⁵ Familjen är en kollektiv princip – en norm - som är universellt accepterad, en konstruerande verklighet.²⁶

6.4 Att återhistorisera symboliskt våld

Det är uppenbart att det eviga, i historien, inte kan vara annat än produkten av ett historiskt arbete för att föreviga.²⁷

Bourdieu skriver att det måste ske en forskning om kvinnors villkor ur ett historiskt perspektiv som inkluderar hur institutioner och agenter har försökt lösgöra den manliga dominansen ur historien och därmed säkerställt reproduktionen av den könsliga arbetsdelningens strukturella mekanismer. Skenbara förändringar har ändå vidmakthållit strukturen hos dominansförhållandena mellan könen.²⁸ Vad innebär begreppet ”naturlig”? Någonting som är naturgivet är också *deterministiskt*, det vill säga oföränderligt. Det skapar en sorts *ontologisk* trygghet för det är ingen idé att ändra på något som är förutbestämt.

Det som framställer sig självt som självklart och etablerat utan diskussion har inte alltid varit så utan är en produkt av historisk evolution som har avskaffat sin historia.²⁹ Därför är den manliga dominansen en härstamningens glömska, en historisk *amnesi* som bidrar till att orättvisa förhållanden konsekvent följer historiens gång, på sätt osynliggörs våldet och det maskulina övertaget bevaras intakt.

/.../ man måste rekonstruera det historiska avhistoriseringsarbetets historia, eller, om man så föredrar, historien om den oavlåtliga (re)produktion av den manliga dominansen objektiva och subjektiva strukturer som ständigt har ägt rum, så länge det har funnits män och kvinnor,

²⁴ *ibid.* 105

²⁵ Bourdieu 1999b, 124

²⁶ *ibid.* 116

²⁷ Bourdieu 1999a, 98

²⁸ *ibid.* 99

²⁹ Bourdieu 2000, 174

*och genom vilket den manliga ordningen oavbrutet har reproducerats från en tidsålder till en annan.*³⁰

Bourdieu poängterar således att dominansstrukturerna inte är ahistoriska utan tvärtemot är historiskt förankrade genom kontinuerligt ”fortplantningsarbete” där enskilda agenter på subjektnivå samverkar med familjen, skolan, staten och kyrkan på institutionell nivå. Därmed krävs en återhistorisering av den manliga dominansen för att påvisa den onaturliga sociala ordningen. Eller som Bourdieu uttrycker det ”en kosmologisk sanning”.³¹

Kvinnors tillträde till högre utbildning är den viktigaste faktorn till förminskningen av männens herravälde.³² Givetvis har kvinnors intåg på arbetsmarknaden och medicinska nysvunna tekniker som har ändrat på reproduktionfunktionerna inneburit större frihet och jämlikhet för kvinnor. Men för Bourdieu ligger den främsta emancipationspotential i utbildningsväsendet där det kulturella kapitalet reproduceras.³³

6.5 Det symboliska våldet och kroppen

Bourdieu ansluter sig till genusteorins uppdelning mellan kön och genus, där kön betecknar det biologiska könet och genus könet som en social konstruktion. De båda genusen existerar endast i relation till varandra. Det som gör en man till en man är just det som skiljer honom från en kvinna. Manlighet är således ett relationellt begrepp som är konstruerat för män mot kvinnor av rädsla mot det kvinnliga, särskilt det kvinnliga i mannen själv. Regler, förbud och påbud skrivs in i kropparna, vilket gör dem nästan immuna mot medvetet ifrågasättande. Detta tar sig i uttryck i mäns och kvinnors olika kroppshållning. Kvinnan intar en mer undergiven hållning, hon ler, sänker blicken, trippar fram med korta steg och sitter med sammanknipna knän. Till detta är hon tvingad av hindrande utensilier som kjolar och högklackade skor men detta är samtidigt så inpräglad i kroppen att kvinnor som befriat sig från dessa yttre hinder och klär sig i ledigare kläder, fortsätter att röra sig på samma kvinnliga sätt.

³⁰ Bourdieu 1999a, 98-99

³¹ Bourdieu 1999a,7

³² Bourdieu, 1999a, 105

³³ Bourdieu 1999a,106

En kvinna som vräker ut sig med benen isär betraktas som okvinnlig och vulgär, kroppshållning är yttre tecken på moralisk hållning.³⁴

*Den symboliska kraften är en maktform som utövas på kroppen, direkt och liksom magiskt, utan något som helst fysisk tvång; men denna magi verkar bara genom att stödja sig på dispositioner nedlagda som fjädrarna längst inne i kroppen. Om det kan fungera som en avtryckare, det vill säga nästan utan att någon energi förbrukas/.../*³⁵

I avsnittet om Bourdieus *reflexiva sociologi* framhålls den viktiga roll som kroppen har kunskapsakten, det vill säga i den epistemologiska kontexten. Kroppskonstitutionen är en kunskapskonstitution. Utan kroppens medverkan skulle inte symboliskt våld och maktutövning kunna ske med sådan lätthet och smidighet. Det förefaller som en lömsk praxis eftersom det symboliska våldet utövas direkt på kroppen till synes utan tvång. Samtidigt är kroppen det omedelbart synliga. Kroppen verkar således dubbelt; samtidigt synlig men upprätthåller osynliga och dolda konstanter; därför är relationen mellan de dominerade och de dominerande en paradox för att tidigare etablerade dispositioner - habitus - tjänar som avtryckare.³⁶

*/.../ de mest dolda effekterna av en dominansform som har skrivits in i hela den sociala ordningen och verkar i kroppens mörker; kroppen som både är det som står på spel och grundvalen för spelets effektivitet.*³⁷

Symboliskt våld utövas med hjälp av de dominerandes delaktighet i och med de hjälper till att konstruera den som sådan dels genom kroppslig praxis – *habitus* – och dels genom att använda androcentriska tankescheman – kolonialisering av tanken - för att orientera sig i världen som är formad av de maktrelationer i vilka de är fångade i. Därför är underkastelsen logisk på grund av att den androcentriska kosmologin framställer dominansrelationen som något normalt.³⁸

³⁴ Bourdieu 1999, 41

³⁵ *ibid.* 52

³⁶ Bourdieu 2000, 210

³⁷ Bourdieu 1999a, 97

³⁸ *ibid.* 47

Resultatet av dominansrelationernas inskription i kroppen är att den dominerade, oftast omedvetet, bidrar till sitt eget förtryck genom att på förhand tyst acceptera de gränser som påläggs henne. Detta tar sig i oftast uttryck genom kroppsliga känslor som skam, skuld och förödmjukelse.³⁹ Det är detta som gör det symboliska våldet så effektivt: de dominerades delaktighet i symbolmaskinen.

6.6 Amor fati - vårt könsliga öde

*Mannens lycka heter: jag vill. Kvinnans lycka heter: han vill.*⁴⁰

Flickorna förkroppsligar det öde som har givits dem enligt traditionsenliga klassificeringsprinciper som de blir konstant påminda om av den sociala omgivningen - lärare, föräldrar och kompisar - vilkas seendepprinciper delas av flickorna. De har gått igenom liknande socialiseringsprocesser som formar värderingar och medvetandet samt konstituerar den sociala ordningen som en naturlig och normal sådan. Följaktligen tillmötesgår flickorna sin predestinerade väg och undviker utbildningar och karriärmöjligheter till vilka de ändå inte är välkomna till för att inte svika sitt sociala öde. I stället hamnar de på arbetsplatser och utbildningar som är förenliga med deras (feminiserade) habitus som har en generande effekt som skapar en determinism. Arbetsdelningens struktur sammanfaller med könsprincipens struktur. Det handlar inte om en medveten kontroll eftersom principerna förs från kropp till kropp. Detta är ännu ett uttryck av det tysta, milda, lätta och smidiga våldet, det symboliska våldet.⁴¹

Strukturerna för den traditionella könsuppdelningen vilar på tre praktiska principer. Den första principen är de yrken som är förlängningar av de hushålliga uppgifterna och därmed anses vara mer lämpade för det andra könet- vård, undervisning och tjänster. Princip nummer två talar om för kvinnor att de inte kan ha makt över männen och de går på det viset miste om viktiga maktpositioner och förpassas till assistentyrken. Den sista principen handlar om att männen har ensamrätt över maskiner och andra tekniker.⁴²

³⁹ Bourdieu 1999a., 52

⁴⁰ Nietzsche 1930, 64

⁴¹ Bourdieu 1999, 111

⁴² ibid. 110

Amor fati - kärleken till ödet - är ett begrepp som kommer från Nietzsche⁴³ och betraktas som ett utslag av människans storhet, då människan därigenom accepterar livet helt och fullt. För Bourdieu är *amor fati* kärleken till sitt *sociala öde* en del av habitus, en fatalism som är en social konstruktion och kärleken till sitt könsliga öde har genom den manliga dominansen förvrängts till ett biologiskt faktum, ett oundvikligt biologiskt öde. Den historiska reproduktionen av dominansförhållandena och utövningen av det symboliska våldets principer har osynliggjort det onaturliga ödet som det första och det andra könet går till mötes.

*Männens herradöme har ett av sina främsta stöd i det misskännande som främjas när tanke kategorier alstrade i själva dominansrelationen tillämpas på den dominerande; ett misskännande som kan leda till den yttersta form av **amor fati** som utgörs av kärlek till den dominerande och hans dominans, **libido dominantis** (begär till den dominerande), vilken förutsätter att man avstår från utöva **libido dominandi** (begäret att härska) i första person.⁴⁴*

6.7 Symboliskt våld, falskt medvetande och hegemoni

Oppression is not a game, nor is it solely about language – for many of us, it still remains profoundly real⁴⁵

Det kan vara värt att jämföra Bourdieus begrepp symboliskt våld med Marx' *falskt medvetande* och Gramscis *hegemoni*. För att dessa begrepp har samma teoretiska funktion.

Den huvudsakliga kritik som Bourdieu riktar mot marxisternas begrepp *falskt medvetande* är att de inte har förenat de kognitiva strukturerna med de kroppsliga dispositionerna. Han menar att de har fastnat i en intellektuell tradition (den kantianska) som blott ser kunskap och föreställning som medvetandeformer. Bourdieus begrepp symboliskt våld innebär att kunskapen, som är ett resultat av att dessa strukturer, inskrivna i kropparna, en slags inkorporering av de sociala strukturerna i människan. Marxisterna saknar en dispositionell teori om praktiker för att en radikal omvandling av de sociala villkoren ska kunna ske.⁴⁶

⁴³ Se vidare i *Ecce Homo* s. 51

⁴⁴ Bourdieu 1999, 96

⁴⁵ Collins Hill, Patricia "Where's the power?" i *Signs* 1997 vol.22, nr.2

⁴⁶ Bourdieu 1999b, 107

Arbetarnas och kvinnornas underkastelse är ofta inte ett medvetet och avsiktligt medgivande till chefernas och männens råa styrka, utan är istället en omedveten överensstämmelse mellan deras habitus och det fältet de verkar i. Den är inhyst djupt i den socialiserade kroppen och ger uttryck för en ”somatisering av dominansrelationerna.” Bourdieu vill med sin materialistiska teori om de symboliska tillgångarnas ekonomi bryta dikotomin mellan symbolisk ”själslig” och verklig. Begreppet falskt medvetande begreppet har inte utrymme för de symboliska handlingarnas ”mjuka” våld.⁴⁷

I *Sociologiskt lexikon* kan man läsa att falskt medvetande ”/.../ upphöjer de samhälleliga förhållandena i den kapitalistiska verkligheten som eviga och naturliga”⁴⁸ I ett feministiskt sammanhang innebär det att könsskillnader konstitueras som naturliga och deterministiska. I likhet med falskt medvetande bidrar symboliskt våld med ett felaktigt medvetande. Men till skillnad från falskt medvetande kan man applicera symboliskt våld på en subjektsnivå, dock är individens medvetande och omedvetande en del av en kollektiv historia i form av habitus.

Det finns både skillnader och likheter mellan Antonio Gramscis *hegemonibegrepp* och symboliskt våld. Med hegemonibegreppet ville Gramsci visa de mekanismer bakom borgerlighetens dominerade ställning i stabila kapitalistiska samhällen och varför inte revolutionen utvecklades i de kapitalistiska staterna.⁴⁹ Med *Den manliga dominansen* vill Bourdieu avslöja de mekanismer som ligger bakom dominansrelationernas fortplantning och hur det kommer sig att världen har tillhört männen.

En skillnad mellan begreppen är att symboliskt våld inte kräver det aktiva ”övertygelsearbete” som hegemonibegreppet innebär, det vill säga att en legitimering av den sociala ordningen inte några propagandahandlingar eller symboliska påbud.⁵⁰ Det symboliska våldet är det tysta och smidiga våldet som inte uppfattas som våld. Dock finns det likheter med symboliskt våld och hegemoni. Ett släktskap med hegemoni är acceptansen av våldet hos de förtryckta; Bourdieu refererar till Gramscis tes om hur arbetaren tar med sig sina utövande dispositioner i varje aspekt i vardagslivet.⁵¹

⁴⁷ Bourdieu 1999a, 48

⁴⁸ Brante, Andersen & Korsnes (red.)1998

⁴⁹ Boréus 1994, 19

⁵⁰ Bourdieu & Waquant, 168

⁵¹ Bourdieu 1984, 386

För att de förtryckta ska kunna desarmera det symboliska våldets vapen måste det ske en radikal förvandling av de sociala villkoren för dispositionernas produktion. Detta skulle innebära att förtryckarnas seendepprinciper skulle upphöra att uppfattas som allmängiltiga och legitima. De förtryckta skulle upphöra och se sig själva utifrån förtryckarnas synvinkel.⁵²

6.8 Slutord

Bourdieu's beskrivning av det symboliska våldets styrka och beständighet kan verka deterministiskt. Det kan också vara svårt att hitta hopp om möjlighet att befria sig från dominansstrukturernas tvång. *Den manliga dominansen* avslutas med ett postskriptum om dominans och kärlek där han frågar sig:

*Är kärleken ett undantag från lagen om männens dominans, det enda men oerhört viktiga, ett tillfälligt återkallande av det symboliska våldet, eller i stället den yttersta, subtila och osynliga formen av detta våld?*⁵³

Han frågar sig, nästan som en besvärjelse, om den rena kärleken kan utgöra en frizon från kampen om symbolisk makt och där distinktionen mellan subjekt och objekt försvinner.⁵⁴

Det är en märklig passus av nästan utopisk karaktär som om han själv desperat sökte efter en utväg ur determinismen.

⁵² Bourdieu 1999a, 55

⁵³ Bourdieu 1999, 125

⁵⁴ Bourdieu 1999, 127f

7. Bourdieus reflexiva sociologi: en epistemologisk nödvändighet

*I do not like the intellectual in myself.*⁵⁵

Med den styrka som det symboliska våldet har kan man fråga sig om det överhuvudtaget är möjligt att tänka utanför de dominerande tankekategorierna. Hur ska man kunna analysera den manliga dominansen om alla de klassifikationsprinciper själva orden vi tänker med är anpassade just för att legitimera denna dominans? Det är för att så långt som möjligt frigöra sitt tänkande från förförståelser och fördomar som Bourdieu pläderar för en reflexiv sociologi. Men kan en man göra anspråk på att ha lyckats ge en rättvisande bild åt kvinnors situation i ett androcentriskt samhälle?

Jag ska inleda med att redogöra för Bourdieus reflexiva sociologi och om forskarens positionering i det vetenskapliga fältet. Redogörelsen omfattar även Bourdieus kritik av det som han betecknar som den vetenskapliga *epistemocentrismen*⁵⁶ och dess förnekelse av kroppen som en elementär del av kunskapens produktion och reproduktion.

Pierre Bourdieus reflexiva sociologi innebär en undersökning av det vetenskapliga arbetets sociala grunder. Detta förutsätter en *objektivering av den vetenskapliga objektiveringens subjekt* för att eliminera de epistemologiska fallgroparna. För att uttrycka det mindre krångligt: forskaren, som i vanliga fall är subjektet blir här själv ett forskningsobjekt.

För Bourdieu är det självklart att vetenskapen måste sträva efter självständighet, och stå utanför maktens inflytande är en självklarhet. Han ställer sig emellertid kritisk till de gängse vetenskapsmetoderna och perspektiven med dess *skolastiska*⁵⁷ förflutna. Särskilt viktigt är det för samhällsvetenskaperna att praktisera ett vetenskapligt förhållningssätt som motverkar epistemocentrism – en intellektuell och teoretisk snedvridenhet.⁵⁸ Bourdieu säger sig vara

⁵⁵ Bourdieu 2000, 7

⁵⁶ Epistemocentrismen kommer ifrån begreppet epistemologi som kan förklaras med var vår kunskap kommer ifrån, hur vi skaffar den och hur pass giltig eller pålitlig den är

⁵⁷ *Sammanfattningen av teologisk-filosofiska läror under medeltiden som behandlade logiska och semantiska problem.* Norstedts Svensk ordbok och svensk uppslagsbok, 2001

⁵⁸ Bourdieu & Wacquant 1992, 69

bekymrad över sociologernas misslyckande med att objektivera sig själva när deras yrke går ut på att objektivera den sociala världen.⁵⁹

7.1 Reflexiv sociologi som radikal självkritik

*I say aloud the truth of others by speaking about myself.*⁶⁰

Bourdieu's epistemologiska "känslighet" utvecklades genom etnologisk forskning i Kabylien på 1960-talet. Han gick tillbaka till resultatet av denna forskning i boken *Le sens pratique* (1980) i vilken han starkt kritiserade antropologer för att inte reflektera över sin forskarposition och dess sociala villkor. De sociala villkoren som existerar mellan forskaren och objektet innebär att det finns en objektiv distans mellan dem; forskarens objektiva inställning är ett perspektiv från en hög social position i den sociala strukturen.⁶¹ Forskaren utövar därför en epistemocentrism eftersom han/hon inte är medveten om vilka värderingar som tilläggs objektet genom att han/hon har positionerat sig utanför objektet och från dessa positioner observerar, teoretiserar och applicerar metod uppifrån och på avstånd.

Bourdieu's uppmaning till epistemologisk vaksamhet mot forskarens egna fördomar och partiskhet - beskrivs inte enbart utifrån hans empiriska arbete. I *Pascalian Meditations* för han resonemanget på ett teoretiskt plan. Han går till angrepp mot det skolastiska synsättet som han beskriver som en illusion för att det applicerar en vetenskap baserad på en tro på den rena vetenskapen: tanken på den objektiva forskarens oavhängighet från den sociala världen. Forskaren kan inte undkomma den sociala världen; den är inkorporerad, både fysiskt och mentalt:

*The world is in the body, the body is in the social world.*⁶²

⁵⁹ *Sociologens privilegium, om han har något privilegium alls, är inte att hålla sig svävande ovan dem som han klassificerar utan att han vet att han själv är klassad och att han är medveten om ungefär var i klassificeringarna han själv befinner sig i.* Bourdieu 1992, 29

⁶⁰ Bourdieu & Wacquant 1992, 203

⁶¹ Bourdieu 1990, 52

⁶² Bourdieu 2000, 152

Epistemocentrismen finns överallt och internaliseras i forskaren genom dennes socialisering i hans/hennes eget samhälle som därmed påverkar observationer och tolkningar. Forskaren använder sig av de analytiska verktygen och tillvägagångssätten som ligger inbäddade i det intellektuellt och socialt omedvetna. Det omedvetna präglas av samhällets sociala och intellektuella värderingar som inte är neutrala för att de uttrycks i en vetenskaplig kontext. Men dessa epistemologiska artefakter kan således blottläggas genom en reflexiv inställning till forskning. Genom att ifrågasätta det akademiska synsättet vill Bourdieu visa vilka effekter det har för vårt tänkande när det skapas i ett akademiskt rum.⁶³ De forskare som följer den skolastiska traditionen har en epistemisk hållning som kännetecknas av tillbakadragande från världen och förbiser de sociala förutsättningarna för deras egen tankeverksamhet. Detta medför ett epistemocentriskt misstag och ger upphov till sociala artefakter i forskningen.⁶⁴

En reflexiv sociologi innebär således en radikal självkritik. Detta kan låta som en självklarhet men Bourdieu anser att det finns en epistemologisk dimension av sociologin som sociologer tenderar att försumma. Detta medför att när forskaren talar om objektet i den vetenskapliga diskursen så talar hon/han egentligen om sin relation till objektet.⁶⁵ Bourdieu betonar därmed den *relationella* aspekten i forskningen och framförallt relationen mellan forskaren och det han/hon forskar om.⁶⁶

En mycket viktig aspekt som Bourdieu lyfter fram i sina verk är användandet av kunskapsinstrumenten inom vetenskapen. Symboliska system, som gör samhället meningsfullt, är inte reducerbara till att enbart vara kunskapsinstrument, de är även dominansinstrument.⁶⁷ Bourdieu menar att den traditionella vetenskapen - som vilar på det som han betecknar som det skolastiska synsättet - har utövat "intellektuell rasism" för att den har positionerat sig utanför den sociala världen och inte uppmärksammat de mentala strukturernas sociala karaktär som är immanenta i forskarens tankeverksamhet. Bourdieu har

⁶³ ibid. 181

⁶⁴ ibid. 185

⁶⁵ ibid. 68-69

⁶⁶ I förordet i *An Invitation to Reflexive Sociology* betonar Wacquant betydelsen av Bourdieus tes kring epistemologisk reflexivitet – de interna sambanden mellan förnuft, moral och politik - som är en del av den intellektuella kallelsen som ligger till grund för hans praktik.

⁶⁷ ibid. 13

en sociologisk förståelse av den historiska härstamningen av de intellektuella som bärare av kapital som är dominerande.⁶⁸

7.2 Kritik av dikotomier och objektivitetstanken

*La sociologie est un sport de combat*⁶⁹

Bourdieu socialfilosofi är monistisk i den bemärkelsen att han vägrar dra markanta avgränsningar mellan det externa och det interna, det medvetna och det omedvetna, det kroppsliga och det diskursiva.⁷⁰ Dikotomiseringen – den mest klassiska är den cartesianska dualismen kropp och själ - inom vetenskapen och i synnerhet den sociala vetenskapen har en hämmande effekt på forskningen. Den mest förödande formen av dikotomier är för socialvetenskapen är dem mellan subjektivism / objektivism.

*Of all the oppositions that have artificially divided the social science, the most fundamental, and ruinous is the one that is set up between subjectivism and objectivism.*⁷¹

En av de största farorna med denna dikotomi anser Bourdieu vara att den inte har vetenskaplig grund utan en social eftersom forskaren är en del av den sociala världen. Det är en falsk motsättning som existerar inom det sociologiska fältet och som skapar hinder för det vetenskapliga arbetet. Dock innebär inte Bourdieus plädering för eliminering av dikotomitänkandet inte att allt är tillåtet, som en slags epistemologisk anarkism utan är snarare ett försök att återställa den praktiska delen av den teoretiska konstruktionen⁷². Risken med att ge upp objektivitetssträvandet är att det kan leda till en epistemologisk relativism så att det inte existerar några rimliga normer för bedömning av konkurrerande anspråk. Han är inte ute efter att angripa den epistemologiska säkerheten, utan att stödja den så att den sociala vetenskapen på så sätt ges större omfattning och fasthet. Detta ska således inte ses som en misskreditering av objektivitetstanken. Genom att begrunda sin forskarposition och observera dess sociala ursprung – kön, etnicitet, klass – och medvetenhet om hur de präglar hela

⁶⁸ ibid. 54

⁶⁹ ”Sociologin är en kampsport”, titel på en fransk dokumentärfilm om Pierre Bourdieu.

⁷⁰ ibid. 19

⁷¹ Bourdieu 1990, 25

⁷² Bourdieu & Wacquant 1992, 30

forskningsprocessen förstärks objektiviteten. Bourdieu kräver följande av det sociologiska arbetet: ett epistemologiskt handlingsprogram i socialvetenskapen som följs av en teori om de intellektuella som utövare av en dominansform.⁷³

Hans vill med denna epistemologiska reflexivitet överbrygga ännu en dikotomi; den mellan postmodernism – dekonstruktiv relativism - och modernism – absolutistisk rationalism. Bourdieu är modernist så till vida att han – i likhet med Habermas – tror på den vetenskapliga sanningen.⁷⁴

7.3 Kroppen och universalism

I *Faidon* ställer Platon frågan:

*/.../ är kroppen ett hinder eller ej, ifall någon använder den som medhjälpare i forskningen?*⁷⁵

Bourdieu svar på frågan skulle vara ett tydligt nej. Kroppen är en viktig kunskapskälla och det är ett skolastiskt misstag att inte införliva denna kroppsliga kunskap.

*As a body and a biological individual, I am, in the way that things are, situated in a place; I occupy a position in physical space and social space. I am not atopos...placeless /.../*⁷⁶

För att minska diskrepansen mellan förnuftet och kroppen , även uppfattningen om dem som två vitt skilda entiteter, förespråkar Bourdieu en kroppslig kunskap ‘bodily knowledge’. En slags positionalisering av kroppen i vetenskapskontexten. Forskaren är en kropp och en biologisk individ som är situerad både i ett fysiskt och ett socialt rum - inte en fristående entitet utanför kroppen utan en del av kroppen hon/han äger en korporal kunskap.

*Alla mina ansträngningar är inriktade på att avslöja historien där den gömmer sig bäst: i hjärnor och kroppsveck.*⁷⁷

⁷³ ibid. 38

⁷⁴ ibid. 47

⁷⁵ Platon 1969, 51

⁷⁶ Bourdieu 2000, 131

I sin kritik av det skolastiska synsättets exkludering av kroppen ur det vetenskapliga sammanhanget anser Bourdieu att kroppslig kunskap ska ingå i den teoretiska horisonten, som en återkrävning av kroppen i den vetenskapliga produktionen och reproduktionen.

Forskarnas egen position och kunskapsakt ter sig som självklar och naturlig. Men i likhet med den manliga dominansens avhistorisering har det skett en lång automatiseringprocess i det skolastiska universum som utmärks av glömskans historia, amnesi. Den skolastiska illusionens huvudmisstag är dels dess vägran att objektivera det objektiverande subjektet och dels förnekelsen av tankens ”genesis”, härstamning– som är huvudtesen i Bourdieus reflexiva sociologi.⁷⁸ De allvarligaste sociala föreskrifterna vänder sig inte till intellektet utan till kroppen, som behandlas som ett minnesblock. Bourdieu tar som exempel köns socialiseringsprocess där den viktigaste delen i internaliseringen av maskulinitet och femininet tenderar att inskrivas i skillnaden mellan könen i kropparna. Institutionsriter begränsar alla utåtriktade handlingar genom vilka sociala grupper arbetar för att inpränta de sociala gränserna eller sociala klassifikationer för att *naturalisera* dem i form av kroppslig delning, dispositioner, vilka är ämnade att bli varaktiga såsom outplånliga tatueringar, och de kollektiva principerna. Kroppens inneboende dispositioner stämmer överens med de objektiva strukturerna och denna anpassning behöver ingen medveten kalkylering utan sker med automatisk lätthet.⁷⁹ Därför blir det svårt att upptäcka dominansförhållanden i den sociala ordningen eftersom det finns en illusion om att dominansskillnaderna är *naturliga* för att de inte alstrar någon social energi och den mest uppenbara – kroppen – är en del av reproducering av dolda maktstrukturer.⁸⁰

Inom samhällsvetenskapens verksamhet riktas kunskapsinstrumenten mot den sociala världen och människorna som ingår i den och därför är det nödvändigt att applicera en teori som har en relationell inriktning och som inte svävar ovanför forskningsobjekten. Den ovanför svävande forskaren som har ett perspektiv från ingenstans är en lyx för den som kan drömma om att vara överallt på grund av sin sociala position inom kunskapsfältet och kunskapsinstrument. Att kunna vara överallt är att vara universell, eller snarare betrakta världen från ett fixerat perspektiv och ha det som utgångspunkt för hur man ska se, uppfatta

⁷⁷ Bourdieu ?, 32

⁷⁸ Bourdieu 1999a,43

⁷⁹ Bourdieu 2000, 141

⁸⁰ Bourdieu 1999a, 49

och tolka den sociala världen. Detta är hjärtat av den skolastiska illusionen, monopol på den intellektuella universalismen.⁸¹

En sådan ”perspektivförskjutning” alstrar en abstrakt universalism som inte tar hänsyn till vilka som har tillgång till det universella på grund av könstillhörighet, etnisk bakgrund eller/och social position. Det är en dominerande grupp bestående av vita, heterosexuella män i USA och i Europa som upprätthåller ordningen och maktfördelningen. De skapar en norm av vad som är väsentliga mänskliga egenskaper. Denna essentialism naturaliserar de rådande dominansstrukturerna genom ett universalistiskt tänkande som neutraliserar den vita mannen som bärare av ett dominanskapital. Det kan också ske en negativ stigmatisering av det ”primitiva”, av det ”kvinnliga” och av ”arbetarklassen”. Samtliga dessa kategorier klassas som en produkt av ”natur” vars ”naturliga” egenskaper hör till en viss typ av ”mentalitet”. Vidare menar Bourdieu att dessa definitioner bär på en kollektiv och individuell (konstruktions-) historia som förblir osynlig i dominansrelationen. Genom att hänvisa till essentialistiska (ahistoriska) egenskaper sker det en omkastning av orsak och verkan och det går att ”skylla på offren” eftersom naturliga orsaker är deterministiska. Offren får bära ansvaret för det (naturliga) öde som har tillskrivits dem.⁸²

8. Kritik av och reflektioner kring Bourdieu

I detta avsnittet behandlar jag feministisk kritik av Bourdieu samt hans huvudkritik av feminism. Sedan ger jag egen kritik av Bourdieu och avslutar med en reflektion kring Bourdieu och feministisk teori.

8.1 Feministisk kritik av Bourdieu

Begreppet habitus har fått kritik från flera håll för att vara överdeterministiskt. Aktörerna framstår som paralyserade och begränsade av den inneboende trögheten i habitus. Bourdieu tilldelar habitus en central roll för att förklara social handling. Kritiker, Randall Collins är en av dem, hävdar att även om Bourdieu gör anspråk på att infoga ’agency’ i sin

⁸¹ Bourdieu 2000, 107

⁸² ibid. 71

strukturalistiska analys, förankrar habitus en ofrånkomlig strukturell determinism.⁸³ Vidare reducerar habitusbegreppet handling till intressena bakom de olika typerna av kapital. Dessa intressen om den internaliseras i dispositionerna och genererar enbart praktiker / utövningar som korresponderar med dem själva. Bourdieu att framstår därmed som hyperdeterminist.⁸⁴

Kärv kritik har kommit från flera feministiska håll. Sociologen Terri Lovell delar uppfattningen om Bourdieus syn på aktören som passiv. Han är en strukturalist med en 'översocialiserad' uppfattning av individen vilken är förutbestämd till att bli vad han/hon 'alltid tidigare' varit: blott en bärare av sociala positioner som både älskar och vill sitt öde, amor fati.⁸⁵ Hon citerar Judith Butlers kritik av Bourdieu som består av att han gör sociala institutioner statiska och därmed misslyckas han med att fånga upprepningslogiken som styr möjligheterna för en social förändring.⁸⁶

Lovell kritiserar Bourdieu för att vara otydlig. Det är svårt att veta när han begränsar observationerna till att enbart beröra det Kabylliska samhället och när de sträcker sig till att omfatta hela Medelhavskulturen. När de också inkluderar den moderna perioden eller när de appliceras universellt.⁸⁷ Problematisk blir Bourdieu när han i likhet med Lévi-Strauss inte ser kvinnor som subjekt utan som sociala objekt som reduceras till utbytet mellan män.⁸⁸ Han bidrar till en passiviserad bild av kvinnor – inlärdd hjälplöshet - i de sociala sammanhangen. Lovell utfärdar en gemensam varning för både Bourdieus reflexiva sociologi och den akademiska feminismen. Den förra är alltför pessimistisk medan den senare har för utopiska inslag och båda är i fara med att skapa nya fält för och former av symbolsikt våld.⁸⁹ Lovells kritik av Bourdieu framstår mild jämfört med Leslie McCalls. Hon går till hårt angrepp mot Bourdieus behandling av genus. Den är både stelbent och androcentrisk. Hon anklagar Bourdieu för att reproducera sexistiska dikotomier. Hon menar att en orsak till att hans genusteori har förbisetts av feminister kan vara att han utgår från just de teorier han kritiserar.⁹⁰

⁸³ Swartz 1997, 211

⁸⁴ ibid. 212

⁸⁵ Lovell 2000, 15

⁸⁶ ibid. 16

⁸⁷ ibid. 20

⁸⁸ ibid.21

⁸⁹ ibid. 27

⁹⁰ McCall 1992, 852

Hon är kritisk till hur Bourdieu framställer kroppen i sin teori. Å ena sidan tar han den biologiska kroppen alltför seriöst genom att tillskriva enbart kvinnor feminina dispositioner och enbart män maskulina dispositioner. McCall frågar om inte det är en form av androcentriskt tänkande när han bejakar uppdelningen maskulinum / femininum på det strikta konservativa sättet? Å andra sidan misslyckas han med att ta kroppen tillräckligt på allvar när han förbiser det verkliga våldet som den dominerande sexualiteten utövar hegemoniskt ur ett klass-, etniskt- och sexualitetsperspektiv.⁹¹

8.2 Bourdieus kritik av feminism

Bourdieu skriver i slutordet på *Den manliga dominansen* att det var efter stor tvekan och oro som han gav sig i kast med ett område som till största delen bedrivs av kvinnor. Dock hoppades han på att kunna bidra till en ny inriktning på forskningen om kvinnans villkor och även en handlingsteori för att förändra rådande villkor. Detta kan ske med hjälp av tidigare feministisk forskning samt med hans eget tidigare arbete om den symboliska dominansen. Han hävdar att en del av ängslan som han kände med att beträda en okänd arena, var han egen könstillhörighet och hur skulle han tas emot i de feministiska kretsarna? Själv anser Bourdieu att hans position som utanförstående kan gynna feminismen⁹²

Bourdieu kritiserar feminismen både på ett politiskt plan och på ett teoretiskt plan.

Han erkänner det grandiosa arbetet som feminismen har åstadkommit och anser att det politiska feministiska arbetet bör fortsätta. Det privata är politiskt var ett av kvinnorörelsens viktigaste budskap och Bourdieu erkänner att feminismen har lyckats med att föra fram frågor som inte har ingått i den traditionella politiken. Den feministiska rörelsen måste fortsätta att blottlägga de instanser som osynliggör och samtidigt alstrar könens dominansrelationer. Men han förespråkar inte en separatistisk kamp. Risken finns att den utesluter kvinnor från andra sociala rum och därmed utövar samma slags förtryck som männen gör i dominerande positioner.⁹³

⁹¹ McCall 1992, 845

⁹² Bourdieu 1999a, 132

⁹³ ibid. 133

Bourdieu kritiserar feminismen för att i allt för hög grad ha fokuserat på familjen. Han erkänner att familjen är den sociala miljö där den manliga dominansen tydligast kommer till uttryck och att det därför har varit betydelsefullt att den feministiska rörelsen har vidgat den politiska sfären till att även inbegripa det som tidigare ha ansetts höra till det privata. Men grunden för de materiella och symboliska maktrelationer som utövas i familjen finns i huvudsak i institutionerna utanför: kyrka, stat och skola. Han varnar därför den feministiska rörelsen för att avstå från kampen om dessa institutioner bara för att de anses tillhöra politikens mest traditionella logik. Men den får inte heller begränsa den politiska kampen till en fråga om lika representation av män och kvinnor, för det riskerar att förstärka effekten av det han kallar en *fiktiv universalism*, genom att favorisera kvinnor från samma social miljö som de män som redan sitter på de dominerande positionerna.

På det teoretiska planet går han inte in i en direkt polemik med feministiska teoretiker, utan nöjer sig med att kommentera deras brister i korta ordalag. Judith Butler är en teoretiker som han ställer sig skeptisk till. I sin relationella uppfattning om dominansförhållanden mellan könen och det historiskt konstanta manliga överhögheten kritiserar Bourdieu Butler och andra postmodernistiska teoretiker uppmaningar till gränsöverskridande av dikotomierna. Genus eller könshabitus är inga 'roller' som man enkelt kan byta eller avsäga sig ifrån om man känner för det.⁹⁴

En tänkvärd diskussion som tas upp i *Den manliga dominansen* är den om predikamentet med att analysera förtryck ur ett vetenskapligt perspektiv. Forskning om dominansförhållanden har alltid sociala effekter och risken finns att de kan få negativa konsekvenser om den sammanfaller med den rådande dominansordningen.

Kanske är det problematiska med en sådan forskning att den är politisk och ideologiskt konnoterad. Därför måste forskningen vara vaksam på att inte utföra en "sympatiforskning", för den goda sakens skull utan upprätthålla en reflexiv inställning till det man forskar om.⁹⁵

Bourdieu anser att vissa feminister (han nämner inte vilka) inte vågar analysera kvinnornas underordnade position för att de själva medverkar till att den upprätthålls. De är rädda för att lyfta över männens ansvar för de orättvisa dominansrelationerna på kvinnorna. De dominerandes samverkan i det symboliska våldets utövning är en väsentlig del av Bourdieus teori för att kunna förstå den manliga dominansens historiska reproducering. Ideologiseringen

⁹⁴ Bourdieu 1999a, 119

⁹⁵ *ibid.* 129

och stigmatiseringen av de förtryckta, vare sig det handlar om kvinnor, arbetare eller etniska minoriteter, måste undvikas. Och likaså att befria den förtryckande ordningen från skuld och ansvar som de dominerande lever i.⁹⁶

Den feministiska rörelsen krav på kvinnor emancipation kan inte ske enbart med en ”medvetandehöjning”. Då ignorerar de den extraordinära trögheten som finns i de sociala strukturerna.

Bara för att man blir medvetet om ett förtryck och vill ändra på maktförhållandena innebär det inte att frihet uppnås automatiskt.

8.3 Min kritik av Bourdieu

Förmodligen lyser det igenom raderna att jag har en positiv inställning till Bourdieu. Hans teorier känns relevanta både ur ett vetenskapligt och ur ett politiskt syfte - hans kritik mot nyliberalismen, engagemanget för homosexuellas rättigheter⁹⁷ och hans teori om den manliga dominansen.

Jag blev positivt överraskad av *Den manliga dominansen* därför att han ifrågasatte heterosexualiteten som en naturlig ordning och pläderade för en politisk sociologi med könsakten som forskningsobjekt som ska visa att den är en del av den androcentriska ordningen och därför en dominansakt.⁹⁸

Dock känns *Den manliga dominansen* som ett hastverk och saknar det djup som återfinns i till exempel *Konstens regler*, *Homo Academicus* och *Distinction*. Hur skulle *Den manliga dominansen* (143 sidor) sett ut om den var lika omfattande som *Distinction* (613 sidor) eller *Konstens regler* (523 sidor)? Jag undrar hur det hade varit att läsa *Den manliga dominansen* om den hade samma teoretiska och empiriska tyngd som nyss nämnda verk.

⁹⁶ *ibid.* 130

⁹⁷ Han för ett spännande resonemang i en intervju i franska nättidningen *Télèrama* om vikten av att gayrörelsen, kvinnorrörelsen och fackföreningarna gemensam kamp.

⁹⁸ Bourdieu 1999a, 34

Men min huvudkritik av Bourdieu är att han inte har analyserat sitt eget könshabitus som en "homo academicus" och en del av det sociologiska "crème de la crème" genom reflexiv sociologi: hade Bourdieu blivit Bourdieu om han hade varit kvinna?

8.4 Vad tillför Bourdieu feministisk teori?

En tidig kritik inom feministisk teori och genussociologi är att de "stora" teoretikerna Marx, Weber och Durkheim som sociologin bygger på, har saknat adekvata förklaringsmodeller för kvinnors underordnade ställning. Även radikala vänster sociologer fick sin del av kritiken under 1970-och 80 talet. I artikeln "The trouble with gender: tales of still-missing feminist revolution in sociological theory" frågar Joan Alway sig hur det kommer sig att sociologiska teoretiker fortsätter att vara ointresserade av och motståndare till feministisk teori.⁹⁹ Hon visar hur sällan feministiska teoretiska och metodologiska texter publiceras i sociologiska tidskrifter och hur liten plats den feministiska sociologin får i böcker i sociologi. Den feministiska sociologin utgörs inte enbart av kritik av kvinnors frånvaro, utan även av viktiga metodologiska och sociologiska frågor som utmanar de tillvägagångssätt den sociologiska kunskapen har producerats och utvecklats.¹⁰⁰

Alway anser att det finns en misstänksamhet mot att feministisk teori är en teori, vare sig en social, sociologisk eller i andra avseenden fungerande teori. Kanske kan det kyliga mottagandet ha sin förklaring i att feminismen exponerar sociologin som en manlig diskurs; skriven av män för män.¹⁰¹

Pierre Bourdieu postulerar följande:

*När vi skall tänka om männens dominans riskerar vi således att ta hjälp av sätt att tänka som själva är en produkt av denna dominans, och bara om vi finner en praktisk strategi för att **objektivera den vetenskapliga objektiveringens subjekt** kan vi hoppas på att komma ut ur denna cirkel.*¹⁰²

⁹⁹ Alway 1995, 210

¹⁰⁰ ibid. 215

¹⁰¹ ibid. 216

Jag anser att Bourdieu har bidragit till den feministiska teorin med begreppsverktyg som habitus och symboliskt våld. Dessutom är hans reflexiva sociologi en viktig del i förståelsen av den manliga dominansen och av andra dominansförhållanden.

Detta kan förklara den uteblivna feministiska revolutionen i sociologisk teori.

9. Avslutning

Bourdieu inleder *Den manliga dominansen* med att hävda sin rätt som man att analysera kvinnors dominerade position i samhället.¹⁰³ En dominerad position ger inte automatiskt en klarare överblick över dominansrelationen. Detta för att denna är en objektiv realitet och inte bara en subjektiv upplevelse, vilket innebär att kvinnor kan vara dominerade (eller med ett annat vokabulär: förtryckta) utan att själva vara medvetna om det eller till och med trots att de förnekar det. Detta är allmängods i olika feministiska teorier och antagligen det mest svårsmälta för många, som anklagar feminister för att vara en liten radikal intellektuell klick som tror sig veta bättre än den stora majoriteten kvinnor och män. Bourdieu avvisar dock det marxistiska begreppet falskt medvetande. Eftersom dominansrelationen genomtränger alla strukturer i samhället är de dominerade hänvisade till de dominerandes språk och kategoriseringar och tvingas tänka på dominansrelationen, de dominerade, och till och med sig själva ur de dominerandes perspektiv.

Denna bundenhet vid de dominerande tankestrukturerna delar de dominerade med forskaren som försöker analysera samhället. Det språk som han eller hon är hänvisad till för att beskriva dominansstrukturerna i samhället är självt en produkt av dessa och vidareför dessa värderingar på det omedvetna planet. För att befria sig från denna onda cirkel måste forskaren göra sig själv och sin forskning till objekt för vetenskaplig granskning genom att ifrågasätta de kategorier genom vilka vi upplever världen. Men eftersom dessa kategorier har sitt ursprung i denna värld och är som gjutna för den, förblir de ofta oupptäckta. För att upptäcka tankestrukturerna och kategorierna krävs det en reflexiv sociologi enligt Bourdieu. Den reflexiva sociologiska tillämpningen positionerar forskaren i sitt sociala sammanhang och därmed kan den epistemologiska fällan avslöjas och undvikas.

¹⁰² Bourdieu 1999a, 17

¹⁰³ *ibid.* 1999a, 11

Referenser

- Alway, Joan (1995) ” The trouble with gender: tales of the still-missing feminist revolution in sociological theory”, *Sociological theory* 1995:3, s. 209-228.
- Boréus, Kristina (1994), *Högervåg: nyliberalismen och kampen om språket i svensk debatt 1969-1989*, Stockholm: Tiden.
- Bourdieu, Pierre (1980), *Le Sens Pratique*, Paris: Les Editions de Minuit
- Bourdieu, Pierre (1984), *Distinction: a social critique of the judgement of taste*, London : Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, Pierre (1992), *Texter om de intellektuella: en antologi*, Stockholm: Stehag : B. Östlings bokförl. Symposion.
- Bourdieu, Pierre (1990), *The logic of practice*, Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1997), *Kultur och kritik: anföranden*, Göteborg: Daidalos. 2., omarb. uppl.
- Bourdieu, Pierre (1998), *Om televisionen*, Stockholm: Stehag : B. Östlings bokförl. Symposion.
- Bourdieu, Pierre (1999), *Den manliga dominansen*, Göteborg: Daidalos. (a)
- Bourdieu, Pierre (1999), *Praktiskt förnuft: bidrag till en handlingsteori*, Göteborg: Daidalos. (b)
- Bourdieu, Pierre (1999), *Moteld*, Stockholm: Stehag : B. Östlings bokförl. Symposion. (c)
- Bourdieu, Pierre (2000), *Konstens regler. Det litterära fältets uppkomst och struktur*, Stockholm: Stehag : B. Östlings bokförl. Symposion.
- Bourdieu, Pierre (2000), *Pascalian meditations*, Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1998), ”*La transgression gay*”, *Télérama* 1998: 2535. <http://www.homme-moderne.org/societe/socio/bourdieu/Btele984.html>
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loic J. D. (1992), *An invitation to reflexive sociology*, Chicago: Univ. of Chicago Press.
- Collins Hill, Patricia (1997), “*Where’s the power?*”, *Signs* 1997: 2, s.375-381
- Lovell, Terry (2000), ”*Thinking feminism with and against Bourdieu*”, *Feminist theory* 2000:1, s. 11-32.
- McCall, Leslie (1992), “*Does gender fit? Bourdieu, feminism, and conceptions of social order*”, *Theory and society* 1992:6, s. 837-867.
- Nietzsche, Friedrich (1923), *Ecce Homo*, Stockholm: Björck & Börjesson.
- Nietzsche, Friedrich (1930), *Så talade Zarathustra*, Stockholm: Chelius. 5. uppl.
- Platon (1969), *Dialoger*, Stockholm: Alb. Bonniers.

Sociologiskt lexikon (1998), (red.) Brante, Thomas, Andersen, Heine & Korsnes, Stockholm: Universitetsforlaget

Swartz, David (1997), *Culture & power: the sociology of Pierre Bourdieu*, Chicago: Univ. of Chicago Press.